

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-6>

УДК 004.9:657.1.011.56;657.6

Лариса ГЕВЛИЧ

Донецький національний університет імені Василя Стуса

<https://orcid.org/0000-0002-2825-1528>

e-mail: hevlich.hll@donnu.edu.ua

Іван ГЕВЛИЧ

Донецький національний університет імені Василя Стуса

<https://orcid.org/0000-0003-2282-0512>

e-mail: i.gevlych@donnu.edu.ua

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОБЛІКУ І АУДИТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В ДИДЖИТАЛ-ЕКОНОМІЦІ

В роботі проаналізований сучасний стан реалізації намірів диджиталізації облікових систем вітчизняних підприємств малого та середнього бізнесу, ідентифіковані основні проблеми та запропоновані напрями їх вирішення. Також розглянуті засоби автоматизації аудиторського процесу за кордоном, виділені сучасні проблеми вітчизняного аудиту, основні ІТ-технології, використання яких відповідає трендам розвитку професії бухгалтера у світі. Зроблені висновки, намічені напрями подальших досліджень

Ключові слова: інформаційні технології, облік, аудит, диджиталізація.

Larysa HEVLYCH, Ivan HEVLYCH

Vasyl' Stus Donetsk National University

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ACCOUNTING AND AUDIT: PROBLEMS AND PERSPECTIVES IN THE DIGITAL ECONOMY

Researching the problems of digitalization of accounting and auditing in modern Ukraine is a serious scientific and practical task, considering the challenges of the post-war domestic economy and trends in the development of the accounting profession in the world. The purpose of the work is to study the current state and the nearest prospects of the use of modern information technologies in the accounting and auditing activities of Ukrainian economic entities from the point of view of identifying problems and developing ways to solve them. The work examines the requirements for modern accounting software products of domestic enterprises, highlights the financial and organizational problems of realizing the intention of automation, proposes state support measures for small and medium-sized enterprises in relation to the development of standard software with industry configurations, training of personnel domestic higher education institutions. Popular programs of foreign practice of automating the audit process were studied, TeamMate+ Audit, CaseWare IDEA, Wolters Kluwer CCH Audit Accelerator. The influence of the state of war on the domestic audit activity is identified, the main problems are highlighted and the directions for their solution are proposed through the stimulation of audit activity subjects to digitalization by state bodies and bodies of professional self-governance. The essence of modern information technologies, which are trends in the development of the accounting profession in the world, is also considered: cognitive technologies, predictive analytics, cloud platforms. Based on the results of the study, conclusions were drawn. As directions for further research, the identification of problems in the implementation of the bachelor's educational program "Digital accounting and taxation" of Vasyl' Stus Donetsk National University from the point of view of solving the issues is proposed.

Keywords: information technology, accounting, audit, digitization.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Індустрія 4.0 вимагає нового погляду на звичні процеси, зокрема, обробку інформації в обліковій системі суб'єкта господарювання та управління в цілому. Аудит як незалежна експертиза якості інформації фінансової звітності підприємств, установ та організацій є запорукою прийняття ефективних управлінських рішень у бізнес-середовищі і, безумовно, не може не відчувати впливу поточних економічних процесів та інформаційних технологій. Разом з тим однозначної відповіді на потребу цифровізації вітчизняного облікового та аудиторського процесів сьогодні з урахуванням воєнного стану у країні немає. Тож дослідження проблем диджиталізації обліку та аудиту в сучасній Україні є серйозним науковим та практичним завданням з урахуванням викликів повоєнної вітчизняної економіки та трендів розвитку професії бухгалтера в світі.

Аналіз досліджень та публікацій

Використання сучасних інформаційних технологій в обліковій та аудиторській діяльності досліджувалося такими науковцями, як С. Я. Король, А. О. Ключко, Л. В. Кононенко, Г. Б. Назарова, В. І. Куц, Н. С. Ковалевська, І. В. Нестеренко, Є. Б. Соколова, Т. В. Карбівнича, І. І. Подік у роботах [1–4]. Розглядаючи трансформацію форм бухгалтерського обліку в умовах digital-технологій, цифровий компонент аудиту діяльності суб'єктів господарювання, електронний аудит як інструмент подолання наслідків пандемії Covid-19 та інші питання використання сучасних інформаційних технологій в практиці вітчизняного обліку і аудиту, автори залишили поза увагою проблеми сучасної широкої диджиталізації суб'єктів господарювання,

у тому числі, аудиторських фірм, а також вплив воєнного стану на цифровізацію облікових та аудиторських процесів. З урахуванням важливості вирішення даних питань для повоєнної національної економіки вказані проблеми потребують негайного дослідження для пошуку шляхів їх розв'язання.

Формулювання цілей статті

Метою роботи є дослідження сучасного стану та найближчих перспектив використання сучасних інформаційних технологій в обліковій та аудиторській діяльності українських суб'єктів господарювання з точки зору ідентифікації проблем та розробки напрямів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу

Облікова система суб'єкта господарювання представляє собою математичну інформаційну модель, що базується на даних первинного обліку фактів господарської діяльності. З урахуванням потреби швидкого прийняття обґрунтованих управлінських рішень безумовно доцільно організувати автоматизований облік на основі одноразового введення даних первинних документів та багаторазової їх обробки – автоматичного формування аналітичних, синтетичних облікових реєстрів, фінансової, податкової, статистичної звітності, внутрішніх звітів, облікових довідок для інформаційного забезпечення запитів менеджерів тощо. Очевидно, що такий програмний продукт має враховувати бізнес-процеси, нормативні вимоги до організації діяльності, її оподаткування, обліку та звітності, особливості організаційної структури підприємства, його процесів прийняття рішень, внутрішнього контролю, управлінського обліку, тренди розвитку суб'єкта господарювання, характеристику його інвестування тощо. Тож, незважаючи на галузеву чи організаційно-правову схожість, облікова система кожного суб'єкта господарювання унікальна, і цю унікальність слід перенести у програмне забезпечення облікового та управлінського процесів. Подібна увага до особливостей підприємства на практиці коштує дорого, що призводить до унікальності програмних продуктів автоматизації обліку корпорацій: їх розміри, диверсифікація діяльності, складність бізнес-потреб викликають потребу врахування унікальності, а фінансова спроможність робить це врахування не тільки бажаним, а й можливим. Інші підприємства змушені користуватися типовими програмними продуктами, підлаштовуючи свої потреби під готові рішення, а не навпаки. Малий же бізнес, часто користуючись можливістю ведення обліку керівником або власником підприємства, організовує «паперовий» облік, ігноруючи можливість використання облікових інструментів для підвищення конкурентоспроможності бізнесу, або навіть не підозрюючи про їх наявність. І це при тому, що саме малий бізнес потребує дешевих і простих програмних рішень для обліку діяльності для отримання переваг зниження витрат на обробку інформації.

Автоматизація обліку вимагає немалих інвестицій, віддача на які не завжди очевидна менеджерам. Якщо топ-менеджерам корпорацій доводиться потребу застосування програмних продуктів для обліку і управління не треба, керівники середніх та малих підприємств вимагають у головного бухгалтера конкретних фінансових переваг автоматизації, адже кошти на впровадження софту наочні, а переваги від його використання не так зрозумілі: кількісно оцінити швидкість прийняття рішень, зменшення трудомісткості підготовки звітів чи інформаційного забезпечення запитів доволі складно, а звільнення бухгалтерів в результаті автоматизації і таке зменшення витрат на оплату праці – подія, яка не завжди відбувається або не завжди є позитивною для розвитку підприємства. З іншого боку, наразі у країні спостерігається проблема з вибором самих програмних продуктів автоматизації обліку. Починаючи з 2017 року і дотепер Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [5] забороняє використання програмних продуктів певних розробників, передусім, у державному секторі економіки. І якщо в 2017 році франчайзі «1 С Підприємство» та «Парус», обурюючись їх афіліюванням з країною-агресором, тим не менш вийшли тільки з ринку бюджетних установ та інших суб'єктів державного сектору, наразі можна говорити про доволі масову відмову підприємств від даних продуктів або перереєстрованих у країнах ЄС їх аналогів. Українські розробники пропонують бізнесу вітчизняні програмні продукти [6], але на жаль, реальних успіхів вирішення облікових та управлінських проблем, на думку експертів, досягла невелика кількість розробників, серед програм яких, напевно, найбільшої уваги заслуговує MASTER – вітчизняна платформа для ведення бухгалтерського й управлінського обліку [7]. Тож реалізація наміру автоматизувати облік українських підприємств наразі не є простим завданням.

Крім того, реалії вітчизняного бізнесу, а вірніше, взаємодії з фіскальними органами, такі, що наявність впровадженого на підприємстві програмного продукту не звільняє підприємство від необхідності друку і зберігання паперових документів: первинних документів щодо грошових операцій, оборотних відомостей тощо. Крім того, згідно із законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки» [8], який набрав чинності 28.04.2023 р., подовжені терміни зберігання окремих документів та інформації, необхідної для здійснення контролю, зокрема: 7 років мають зберігатися первинні документи, реєстри обліку, фінансова звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків і зборів, згідно п.

133.1, пп. 133.2.2 та п. 133.4 Податкового кодексу України [9], а також юридичними особами, які обрали спрощену систему оподаткування (наприклад, видаткова накладна, акт приймання виконаних робіт (послуг), касові ордери, податкова накладна, декларація з податку на прибуток, декларація з ПДВ, усі п'ять форм фінансової звітності тощо); 5 років мають зберігатися інші документи, на які не поширюються вимоги пп. 44.3.1 та 44.3.2 Податкового кодексу України (наприклад, первинні документи та звітність ФОП, інші документи). На практиці ж вказані первинні документи, облікові реєстри та форми звітності мають зберігатися з моменту останньої перевірки податковими органами, тобто у більшості випадків, щонайменше з «доковідних часів».

Тож автоматизація обліку не є тим рішенням, яке миттєво зменшить витрати та підвищить якість управління малим та середнім підприємством. Пошук відповідного софту може бути непростим, а вартість його обслуговування значно збільшує витрати суб'єктів підприємництва. З іншого боку, в Україні впроваджена державна політика підтримки підприємств малого та середнього бізнесу, основні позиції якої декларовані Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012 р., зокрема: спрощення порядку ведення обліку та звітності, запровадження державних програм кредитування, сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду, організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого підприємництва новітніх технологій тощо [9]. І величезною допомогою держави розвитку таких підприємств може бути фінансування заходів за напрямками розробки типового програмного забезпечення організації обліку на вказаних підприємствах з можливістю вибору галузевих конфігурацій; перепідготовки облікових працівників та облікової підготовки керівників і власників вказаних підприємств для підвищення якості управління.

Залишаючи за рамками дослідження питання психологічної неготовності до змін колективів підприємств при автоматизації обліку та потреби у перепідготовці фахівців, можна констатувати, що природна тенденція автоматизації обліку та управління у диджитал-економіці зіштовхується не тільки з фінансовими, а й організаційними проблемами, принаймні, на вітчизняних підприємствах малого та середнього бізнесу.

Що стосується автоматизації аудиторського процесу, найбільш популярними програмами у закордонній практиці експерти називають таку трійку [10–12]: TeamMate+ Audit – хмарний інструмент, який дозволяє керувати завданнями аудиту, моніторити загальний процес аудиту на предмет ризиків і відповідності, відстежувати поточні проблеми та наявний персонал, формувати звіти потрібної форми; CaseWare IDEA – програмне забезпечення для аналізу даних, що дозволяє експортувати інформацію з баз даних, програм обліку, ERP-систем, програм T&E, надає доступ до аудиторських функцій, у т.ч. виявлення проблем, узагальнення, стратифікації, вибірки, захищає та візуалізує дані, фіксує кроки аналізу для можливого його повторення; Wolters Kluwer CCH Audit Accelerator – надає інструменти планування аудиту, організації робочих папок, збору доказів та документування результатів аудиторської роботи.

Залишаючи за рамками дослідження статистику використання цих та інших програмних продуктів у вітчизняних суб'єктах аудиторської діяльності, відмітимо поточні проблеми українського аудиту:

1) нестача кваліфікованих кадрів, що спостерігалася після введення у дію закону «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», посилилася через військові дії та міграцію співробітників аудиторських фірм, у тому числі за кордон;

2) різке зменшення обсягів замовлень через відтермінування клієнтами оптимізаційних аудитів, руйнування підприємств на тимчасово окупованих територіях, у зоні бойових дій, їхню релокацію, введення законодавчого дозволу на призупинення обов'язкового аудиту фінансової звітності призвело до фінансових проблем самих суб'єктів аудиторської діяльності;

3) зростання ризику перевірок при відсутності доступу до активів клієнтів на тимчасово окупованих територіях та у зоні бойових дій при законодавчій забороні списання таких активів без проведення інвентаризації формує непевність аудиторських фірм у майбутньому;

4) послаблення вимог до вітчизняних суб'єктів аудиторської діяльності, зокрема, щодо кваліфікаційних критеріїв працівників, призупинення заходів зовнішнього контролю якості аудитів та відповідальності аудиторських фірм згідно із законом «Про внесення змін до Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» щодо забезпечення аудиторської діяльності на період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки» підтримує вітчизняні суб'єкти аудиторської діяльності, але не може не позначитися на якості наданих послуг сьогодні і у найближчому майбутньому.

Вважати, що аудит України сьогодні використовує паузу, що створилася, для здійснення диджиталізації, без мотивування чи стимулювання з боку державних органів чи органів професійного самоврядування аудиторської діяльності, було б занадто оптимістичним. Аудиторські фірми, як і більшість вітчизняних суб'єктів господарювання, намагаються вижити та зберегти кадри, очікуючи сплеск активності у зв'язку із закордонними повоєнними інвестиціями у відбудову України у майбутньому. У той же час, саме цей період слід ефективно використати для навчання аудиторів сучасним інформаційним технологіям, в якості яких найчастіше називають:

1. Когнітивні технології: штучний інтелект для швидкої обробки і аналізу BigData, у т.ч. релевантної

зовнішньої нефінансової інформації, програмні алгоритми імітації мислення людини для заміни аудиторських груп, машинне навчання для розробки нових стратегій за невизначених умов середовища, що змінюється.

2. Прогнозна аналітика для формування надійних прогнозів на основі глибокого розуміння особливостей бізнесу клієнтів та трендів їх розвитку в регіональній, національній та світовій економіці, виявлення загроз і ризиків на основі глибинного аналізу, якісне порівняння стану клієнта з прогнозними результатами для виявлення майбутньої відповідності очікуваним чи бажаним тенденціям.

3. Хмарні платформи: цифрові хаби для інтерактивного режиму віддаленого введення, обробки, використання даних, аналітики, візуалізації даних при інтеграції з поточними та майбутніми ІТ-технологіями.

Величезною проблемою тут є відсутність підготовки спеціалістів подібного плану у вітчизняних закладах вищої освіти. Вже зараз відчувається нестача бакалаврських програм підготовки фахівців облікового спрямування до діяльності у диджитал-економіці, що вимагає формування поглиблених математичних та цифрових навичок і компетентностей. Через чотири роки випускники ОС «Бакалавр» вітчизняних ЗВО стикнуться з викликами ринку праці щодо широкого використання ІТ-технологій або будуть вимушені змінити фах. Вирішення системної проблеми через використання засобів інформальної та неформальної освіти, короткострокових курсів тощо неможливе, а дуальна освіта в Україні навряд чи стане розповсюдженою формою у короткостроковій перспективі. Тож швидка реакція вітчизняних університетів може не тільки вберегти контингент студентів, а й допоможе розвитку спеціальності «Облік і оподаткування».

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, за результатами дослідження:

1. Ідентифіковані фінансові та організаційні проблеми широкої диджиталізації облікових систем вітчизняних підприємств, зокрема, середнього та малого бізнесу, а також суб'єктів аудиторської діяльності.

2. Виділені основні програмні продукти автоматизації аудиторських перевірок та інформаційні технології, застосування яких є мейнстрімом професії суспільного бухгалтера (аудитора) за кордоном.

3. Запропоновані шляхи вирішення ідентифікованих проблем, зокрема, через заходи державної розробки типових програм автоматизації обліку для малого і середнього бізнесу з галузевими конфігураціями, підготовку кадрів, заходи державного та професійного стимулювання аудиторів до застосування диджитал-інструментів, мотивування вітчизняних ЗВО до коригування освітніх програм ОС Бакалавр.

Ідентифікація проблем впровадження ОП «Диджитал-облік та оподаткування» ОС Бакалавр ДонНУ імені Василя Стуса з точки зору вирішення поставлених питань буде напрямом подальших досліджень.

Література

1. Король С. Я., Клочко А. О. Цифрові технології в обліку й аудиті. Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. 2020. № 1 (112). С. 170-176. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-29>.

2. Кононенко Л. В., Назарова Г. Б., Куц В. І. Трансформація форм бухгалтерського обліку в умовах розвитку digital-технологій. Економічний простір. 2021. № 168. С. 132-137. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/168-22>.

3. Ковалевська Н. С., Нестеренко І. В., Соколова Є. Б., Карбівнича Т. В. Цифровий компонент сучасного аудиту діяльності суб'єктів підприємницької діяльності. БІЗНЕСІНФОРМ. 2021. № 4. С. 161-168. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-4-161-168>.

4. Подік І. І. Електронний аудит як один із податкових інструментів подолання негативних наслідків та загроз для економіки України, спричинених пандемією Covid-19. Економіка та держава. 2020. № 6. С. 118-121. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.6.118>.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України № 133/2017 від 15.05.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017#Text>.

6. Токар Н. Як російська компанія 1С продовжує працювати на ринку України. URL: <https://tokar.ua/read/90703/russian-1c-prodovzhuie-pratsiuvaty-v-ukraini/>.

7. MASTER - платформа для ведення бухгалтерського й управлінського обліку. URL: <https://masterbuh.com/>.

8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки : закон України від 20.03.2023 р. № 2970-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-20#Text>.

9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv#n1031>.

10. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: закон України від 22.03.2012р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.

11. TeamMate+ Audit. URL: <https://www.softwareadvice.com/audit/teammate-am-profile/>.
12. CaseWare IDEA. URL: <http://idea.caseware.com.ua/>.
13. Wolters Kluwer CCH Audit Accelerator. URL: <https://support.cch.com/kb/solution/000239649/000088375?IsNewArticle=True>.
14. Про внесення змін до Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» щодо забезпечення аудиторської діяльності на період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки : закон України від 31.05.2022 р. № 2285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>.

References

1. Korol S. Ya., Klochko A. O. Tsyfrovii tekhnologii v obliku y audyti. Derzhava ta rehiony. Ser. Ekonomika ta pidpriemnytstvo. 2020. № 1 (112). S. 170-176. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-29>.
2. Kononenko L. V., Nazarova H. B., Kuts V. I. Transformatsiia form bukhhalterskoho obliku v umovakh rozvytku digital-tekhnologii. Ekonomichnyi prostir. 2021. № 168. S. 132-137. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/168-22>.
3. Kovalevska N. S., Nesterenko I. V., Sokolova Ye. B., Karbivnycha T. V. Tsyfrovii komponent suchasnoho audytu diialnosti subiektiv pidpriemnytskoi diialnosti. BIZNESINFORM. 2021. № 4. S. 161-168. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-4-161-168>.
4. Podik I. I. Elektronnyi audyt yak odyn iz podatkovykh instrumentiv podolannia nehatyvnykh naslidkiv ta zahroz dlia ekonomiky Ukrainy, sprychynenykh pandemiieiu Covid-19. Ekonomika ta derzhava. 2020. № 6. S. 118-121. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.6.118>.
5. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 28 kvitnia 2017 roku «Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh обмежувальних заходів (sanktsii)» : Ukaz Prezydenta Ukrainy № 133/2017 vid 15.05.2017 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017#Text>.
6. Tokar N. Yak rosiiska kompaniia IS prodovzhuie pratsiuvaty na rynku Ukrainy. URL: <https://tokar.ua/read/90703/russian-1c-prodovzhuie-pratsiuvaty-v-ukraini/>.
7. MASTER - platforma dlia vedennia bukhhalterskoho y upravlinskoho obliku. URL: <https://masterbuh.com/>.
8. Pro vnesennia zmin do Podatkovooho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo implementatsii mizhnarodnoho standartu avtomatichnoho obminu informatsiieiu pro finansovi rakhunky : zakon Ukrainy vid 20.03.2023 r. № 2970-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-20#Text>.
9. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv#n1031>.
10. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini: zakon Ukrainy vid 22.03.2012r. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.
11. TeamMate+ Audit. URL: <https://www.softwareadvice.com/audit/teammate-am-profile/>.
12. CaseWare IDEA. URL: <http://idea.caseware.com.ua/>.
13. Wolters Kluwer CCH Audit Accelerator. URL: <https://support.cch.com/kb/solution/000239649/000088375?IsNewArticle=True>.
14. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist» shchodo zabezpechennia audytorskoi diialnosti na period dii voiennoho stanu ta pislivoiennoho vidnovlennia ekonomiky : zakon Ukrainy vid 31.05.2022 r. № 2285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>.